

TARRAGONA

1858-1900

 efadós®

TARRAGONA

1858-1900

LES PRIMERES FOTOGRAFIES

Jaume Benages Olivé
Jaume Fontanet Torres

TARRAGONA

1858-1900

LES PRIMERES FOTOGRAFIES

Primera edició: novembre del 2024
Col·lecció «Targeta Postal»

- © del pròleg, Francesc Roig Queralt
- © de la introducció, Jep Martí Baiget
- © dels textos, Jaume Benages Olivé
- © dels textos, Jaume Fontanet Torres
- © de la selecció de fotografies, Jaume Benages i Jaume Fontanet
- © de les fotografies, diversos fotògrafs
- © d'aquesta edició, Editorial Efadós

Editorial Efadós

Carrer d'Edison, 3 · Nau A
Pol. ind. Les Torrenteres
08754 El Papiol (Barcelona)
Telèfon: 936 731 212
efados@efados.cat
www.efados.cat

© de la col·lecció, Editorial Efadós

Idea original

Editorial Efadós

Disseny gràfic i maquetació

Editorial Efadós

Hi col·laboren:

Ajuntament de Tarragona
Bibliòfils de Tarragona

Amb el suport:

Assessorament lingüístic

M. Neus Doncel Saumell

Agraïm la col·laboració de Francesc Barriach Molas, Lluís Bonancia Pallejà, Jordi López Vilar, Joan Ribas Boix i Rafel Vidal Ragazzon en aquest llibre.

Fotografia de la portada

Autoria desconeguda / Col·lecció Lluís Bonancia Pallejà
Arxiu Cardenal Gomà

Fotografia de la portadella:

Autoria desconeguda / Col·lecció Joan Ribas Boix

Gravats entrada capítol:

- Pàg. 26 Capítol 1
Alexandre De Laborde / ICGC - Fons Atles Antics de la Cartoteca (s. XVI-XX) (RL.1482_LAM63/64)
- Pàg. 46 Capítol 2
Sieur de Beaulieu / ICGC - Fons Atles Antics de la Cartoteca (s. XVI-XX) (RL.9721_151)
- Pàg. 94 Capítol 3
Alexandre De Laborde / ICGC - Fons Atles Antics de la Cartoteca (s. XVI-XX) (RL.1482_LAM50)
- Pàg. 132 Capítol 4
Alexandre De Laborde / ICGC - Fons Atles Antics de la Cartoteca (s. XVI-XX) (RL.1482_LAM48)

Acrònims:

CIT (Centre d'Imatges de Tarragona CIT / L'Arxiu)
ICGC (Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya)
MNAC (Museu Nacional d'Art de Catalunya)
MNAT (Museu Nacional Arqueològic de Tarragona)

ISBN 978-84-19736-70-3

Dipòsit legal: B-15528-2024

Tota forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, salvant l'excepció prevista per la llei. Si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra, dirigiu-vos a Cedro (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics) www.cedro.org.

ÍNDEX

Preliminars

Pròleg..... 7

Introducció 11

Capítols temàtics

1 La catedral 27

2 El món romà 47

3 La ciutat 95

4 El front marítim 133

PRÒLEG

FRANCESC ROIG QUERALT

Escriptor

Aquest recull fotogràfic sobre la Tarragona de la segona meitat del segle XIX, que ara ens presenten Jaume Benages i Jaume Fontanet, demostra una vegada més la incansable fal·lera escorcolladora d'aquests dos veritables addictes a la fotografia antiga. El seu objectiu és inequívoc: aturar el temps per rescatar del passat la memòria esvaïda. Tenim a les mans les primeres fotografies d'una Tarragona secular, centrada entre els anys 1858 i 1900, i que fins avui cap altre llibre havia recollit. Un exercici saludable per combatre la desmemòria i capbussar-se en totes aquelles emocions i vivències fotogràfiques que han sobreviscut de generació en generació i que ara se'ns mostren amb el batec emotiu del temps recuperat. Sens dubte, és el llibre que eixuga el deute que teníem com a ciutat.

La tradició tarragonina pel colleccionisme és prou coneguda i el binomi Benages-Fontanet n'és un bon exemple. Però l'interès dels primers fotògrafs que es van sentir atrets per conèixer Tarragona i captar el seu passat romà i medieval, amb les incipients i limitades tècniques fotogràfiques de què disposaven, és un indicador evident de l'atractiu que sempre ha generat la ciutat, tot i els seus períodes d'indolència patrimonial. L'historiador i arxiver vallenc Jep Martí –experimentat estudiós de la fotografia en la franja cronològica que recull el llibre– ens ofereix una detallada introducció sobre aquests primers fotògrafs.

La selecció d'imatges realitzada pels autors, primer per dates i després agrupades en quatre

capítols temàtics, és el resultat d'hores intenses de recerca i tria per tal de seduir el lector encuriosit. La catedral, els edificis arquitectònics d'època romana, els carrers de la part alta i la zona marítima, amb les feines feixugues dels pescadors del Serrallo, són al·licients imprescindibles que el lector trobarà i que li serviran per alliberar la seva responsabilitat d'oblit a l'hora de relligar passat i present en la seva angoixa solitària per acostar-se a la veritat.

D'entre la mostra de fotografies reproduïdes al llibre permeteu-me que destaquï dues temàtiques concretes: el detall del rebaix del talús de roca a càrrec dels picapedrers i que en el reportatge fotogràfic titulaven com a «Desmunt per als nous carrers», i, d'altra banda, l'esfereïdora fotografia a doble pàgina de les parelles de presoners amb argolles als turmells, immersos en la dura tasca d'obrir el front marítim del port. Són imatges de fa un segle i mig que evidencien la dura realitat social d'aquells anys i que contrasten amb la placidesa dels vianants d'avui quan s'apropen al Balcó del Mediterrani, desconexedors de la realitat que ens ha precedit.

Per acabar, vull felicitar Benages i Fontanet pel compromís i l'esforç a l'hora de recopilar aquestes fotografies inèdites, amb tota la càrrega històrica que porten a l'esquena, i que ens conviden a adquirir la consciència necessària per preservar, millorar i recuperar tot el bagatge mil·lenari de Tàrraco, un paisatge urbà que transitem cada dia i que necessita molta més atenció.

VISTA MERIDIONAL DE LA CIUDAD DE TARRAGONA.

- 1. La Cathedral.
- 2. Castillo del Patriarca.
- 3. Castillo de Pilatos q.^o fue Palacio de los Emperad.^s
- 4. Convento de Franciscos Observantes.
- 5. Baluarte de Cervantes.
- 6. Baluarte de San Pablo.
- 7. Convento de Franciscos Observantes.
- 8. Convento de Dominicos.
- 9. Puerta de San Juan.
- 10. Hospital General.

- 11. Palacio Arzobispal.
- 12. Casa de Ayuntamiento.
- 13. Baluarte de Jesus.
- 14. Baluarte de Carlos Quinto.
- 15. Puerta de Sta Carlos.
- 16. Barracas del Puerto.
- 17. Arraval del Puerto.
- 18. La Aduana.
- 19. Convento de Capuchinos.
- 20. Torre del Muelle.

Palomino. f.^o

INTRODUCCIÓ

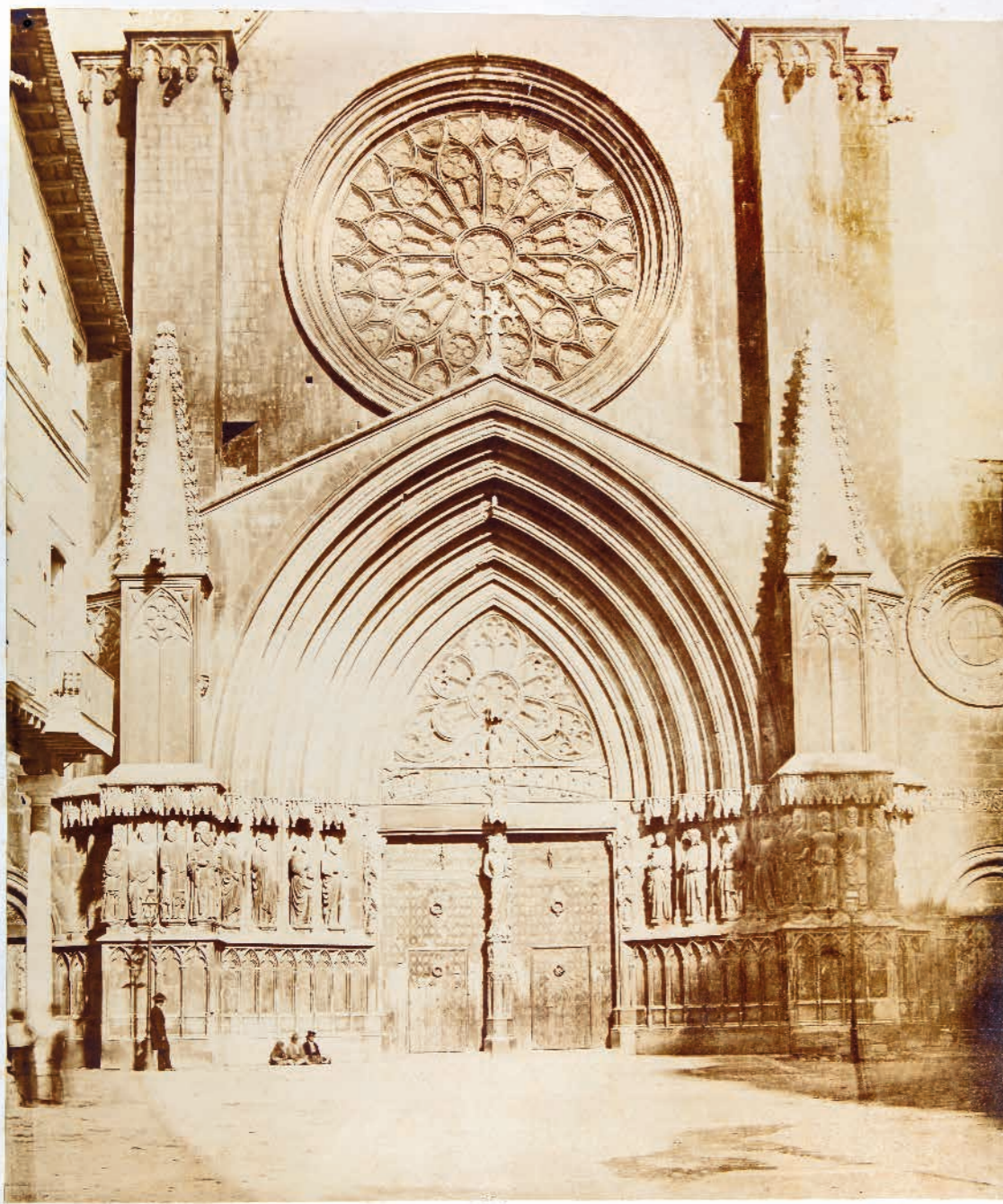
Els fotògrafs que van passar per Tarragona al llarg del segle XIX

JEP MARTÍ BAIGET
Historiador i arxiver

Abans d'endinsar-me en el tema que ens ocupa, deixeu-me fer un advertiment previ, no pas per justificar res, sinó per posar totes les cartes damunt de la taula. Fins al moment present, i fins on jo conec, no s'ha fet cap estudi exhaustiu i integral de la història de la fotografia a la ciutat de Tarragona des dels seus inicis el 1839 fins a l'actualitat [2024], ni tampoc cap estudi complet del segle XIX, o del període que abasta el llibre que teniu a les mans, 1858-1900. Sí que s'han fet articles, estudis amplis i fins i tot tesis doctorals sobre alguns dels fotògrafs que van treballar a Tarragona al llarg del segle XIX o dels editors de les seves fotografies, com és el cas de Charles Clifford, Jean Laurent, José Martínez Sánchez i Jules Ainaud. Cap d'ells, però, va tenir estudi fotogràfic obert a Tarragona, sinó que només hi van fer estada el temps necessari per fer els reportatges fotogràfics o les fotografies que en coneixem.

També ens cal tenir presents algunes qüestions que ens ajudaran a entendre l'evolució que la fotografia fa a Tarragona al llarg del segle XIX. El 1860, la Tàrraco imperial tenia prop de 20.000 habitants, cosa que la convertia en una ciutat llaminera per als fotògrafs. A Catalunya només hi havia cinc poblacions amb més habitants: Barcelona, Reus, Tortosa, Gràcia i Lleida. Però d'aquestes, només Barcelona i Reus li podien fer la «competència». M'explicaré: fins a l'entorn del 1860, la majoria dels fotògrafs-retratistes venien de nord enllà, de França principalment, i es trobaven amb dues poblacions, amb un nombre d'habitants molt inferior, però que la proximitat de les quals a la frontera gal·la convertia en la primera opció de parada per als fotògrafs que hi arribaven per terra; em refereixo a Figueres i Girona: la primera, amb fotògrafs ja establerts el 1860, i la segona, des de la dècada dels cinquanta. De les altres poblacions que he anomenat, ni

Imatge de la torre funerària de la Via Augusta del fotògraf Charles Clifford, data en què va visitar Tarragona en un recorregut que va realitzar per diferents llocs de l'Estat. En aquest viatge també va aprofitar per fotografiar la façana de la catedral i l'aqüeducte de les Ferreres. La fotografia de la torre funerària creiem que correspon al voltant del 1860. El monument fou construït al segle I i a l'origen tenia tres plantes; en la del mig hi ha dos relleus iguals que representen el déu Atis, divinitat funerària, que al principi es van confondre amb les figures dels germans Escipió. Això fa que se la conegui, col·loquialment, com a «Torre dels Escipions».

Catedral de Tarragona

la vila de Gràcia (massa propera a Barcelona), ni Tortosa (més al sud), ni Lleida (massa cap a l'interior), podien competir amb Tarragona i Reus. El ferrocarril encara no existia i els fotògrafs es traslladaven habitualment amb diligència o bé amb carruatges llogats o propis. El 1860, la diligència unia diàriament la capital del Principat amb Tarragona, Reus, Tortosa i València, per la costa, i Lleida, Saragossa i la Cort per l'interior. Per tant, la població important més propera a Barcelona era Tarragona, cosa que explicaria que hi comptabilitzem més daguerreotipistes durant la dècada dels cinquanta del segle XIX que en les altres poblacions catalanes citades. Ens haurem de fixar també com alguns d'aquests daguerreotipistes s'instal·len a la Fonda del Comercio, després Fonda Europa, a l'actual rambla Vella, que és d'on sortia la diligència que feia la ruta de Barcelona a València i viceversa.

Fotògrafs a Tarragona fins al 1860

Fins aleshores, fer-se retratar per un fotògraf, tot i que era més barat que encarregar el retrat a un pintor, encara era massa car per a la majoria de la població, i només les classes altes hi podien tenir accés: aristòcrates, alta burgesia, hisendats, industrials, grans propietaris, militars d'alta graduació, la cúria, etc. Entre el 1839 i el 1863 no hi va haver a Tarragona cap fotògraf que hi fes una llarga estada, sinó que la totalitat dels que coneixem només hi van fer l'estada lògica dels fotògrafs ambulants: unes setmanes i, a tot estirar, uns mesos. Es dona, a més, un cas curiós. Dels daguerreotipistes que sabem que es van instal·lar temporalment a Tarragona entre aquestes dues dates, només coneixem el nom de Maurici

Sagristà, el 1843, el primer retratista comercial català, que fugí de Barcelona per mor del còlera, i de Pedro Ducloux, el 1856, autor d'un retrat del cap de la mòmia del rei Jaume I que va estar exposat a la catedral abans de la cerimònia de l'enterrament practicada el dia 7 d'octubre del 1856. Ducloux, que es va anunciar a la premsa durant els mesos de juliol i agost, manifestava en els seus anuncis que ja havia estat anteriorment a la ciutat. Entre el 1856 i el 1860 trobem a Tarragona quatre daguerreotipistes més. El 1857, al número 39 de la plaça de la Font, un daguerreotipista anunciava retrats fotogràfics i retrats a l'oli. Es va estar a Tarragona els mesos de juny i juliol, i els darrers dies es va instal·lar a la Fonda del Comercio. A finals d'agost del 1857 s'anuncia un nou daguerreotipista a la Fonda del Comercio, establiment que durant el mes de juliol s'havia reformat i adoptat el nom de «Fonda Europa». El gener del 1859, un nou daguerreotipista es va instal·lar al número 29 de la rambla Vella. El mes d'abril es va traslladar al número 31 del carrer de la Unió i el mes de juny anunciava el traspàs de l'establiment. El mes de juliol tornava a estar obert, no sabem si amb el mateix fotògraf o amb un de nou. Aquest estudi va estar obert, si més no, fins al mes de març del 1861 i va ser el responsable de la introducció a Tarragona del format conegut com a «targeta de visita» o «carte de visite», que va ser el format de retrat fotogràfic hegemònic fins a la fi del segle XIX, aconseguint un abaratiment notable per fer-se retratar. Tots aquests daguerreotipistes s'anunciaven sense manifestar el seu nom, per la qual cosa resulta molt difícil aventurar-nos en la seva identificació. Tot i això, sí que volia assenyalar que al

La Seu de Tarragona fotografiada als voltants del migdia per Charles Clifford a la segona meitat del segle XIX. La catedral va començar a construir-se el 17 d'abril del 1171 i es va consagrar a principis del segle XIV, el 1331. La façana principal sembla que es va construir en temps de l'arquebisbe Bernat d'Olivella.

La casa Laurent, amb seu a Madrid, ja consolidada a tota la Península, edità un petit àlbum que titulà *Recuerdos de España* amb informació de setze ciutats importants. El de Tarragona, amb una elaborada portada de color granat de 10,5 x 8 centímetres, acollia a l'interior dotze fotografies juntes en format acordió.

J. LAURENT / COL·LECCIÓ JORDI LÓPEZ VILAR

número 39 de la plaça de la Font hi va obrir l'estudi fotogràfic el 1863 el pintor Fèlix Donoso. A qui sí que identifiquem durant aquesta dècada és al primer fotògraf *amateur* que coneixem de Tarragona: Bonaventura Hernández Sanahuja, director del Museu Arqueològic, aleshores encara anomenat «Museo de Antigüedades».

Entre aquests daguerreotipistes anònims de finals de la dècada dels cinquanta es va escolar un fotògraf extraordinari: Charles Clifford (Gal·les? Londres?, ca. 1820 – Madrid, 1863), primer fotògraf oficial de la Casa Reial espanyola. Havia arribat a Madrid el 1850, però no com a fotògraf sinó com a aeronauta, tot i que aquell mateix any va obrir el seu primer estudi fotogràfic a Madrid.

Fins avui, les vistes fotogràfiques que Clifford va prendre a Tarragona s'havien datat el 1860 o a principis de la dècada dels seixanta, comptant que les hauria fet durant el viatge que Isabel II va fer a Catalunya els mesos de setembre i octubre del 1860. Clifford va fer, en aquell viatge d'Isabel II a Catalunya, fotografies de Barcelona, Terrassa, Manresa, Montserrat i Lleida. La possibilitat que Clifford fes una escapada des de Barcelona a Tarragona per fer les fotografies és extraordinàriament remota. Tenint en compte

que, el 1860, el ferrocarril de Barcelona fins a Tarragona encara no existia, hauria hagut d'agafar la diligència, fer nit al Vendrell i, una vegada arribat a Tarragona, llogar carruatge per anar a l'aqüeducte de les Farreres. L'endemà s'hauria d'haver desplaçat fins a la Torre dels Escipions, l'endemà passat hauria d'haver fet les fotografies de la catedral i l'endemà passat no l'altre tornar a Barcelona, o seguir un altre ordre, però el temps hauria estat el mateix, cosa que vol dir que, si la climatologia l'acompanyava, tardaria una setmana. Un temps excessiu per estar separat de la comitiva reial. Molt més probable és una altra opció. Rachel Bullough (2019; 205), en la seva tesi doctoral sobre Charles Clifford, cita una notícia apareguda el 14 d'agost del 1858 al diari de Madrid *La España*, segons la qual Clifford tenia previst desplaçar-se a València, Barcelona, Tarragona i Saragossa «para reproducir con sus máquinas los grandiosos e históricos monumentos bizantinos de aquellas provincias». Els mesos de juliol i agost d'aquell any, la reina Isabel II va visitar Astúries i Galícia, però els reportatges fotogràfics d'aquests viatges no els va fer Clifford, sinó Alfredo Truan (Astúries) i Gabriel Cisneros (Galícia); per tant, Clifford estava lliure. Segons el periòdic *La España*, citat per Bullough, va